

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛ НОВОГО ТИПУ

Стаття присвячена визначенню та конкретизації основних засад діяльності навчальних закладів нового типу в умовах запровадження особистісно орієнтованої системи навчання. Проаналізовано об'єктивно існуючі положення, що визначають учителя та учня як суб'єкти власної життєтворчості. Наведено результати експериментального дослідження мотиваційної сфери діяльності головних учасників навчально-виховного процесу в системі особистісно орієнтованого навчання.

Розбудова суверенної української держави вимагає науково-обґрунтованих підходів до визначення основних засад діяльності освітніх закладів. Становлення національної системи освіти, зорієнтованої на входження у світовий освітній простір, супроводжується якісними змінами у педагогічній теорії та практиці. Оновлення освітньої парадигми вимагає нових підходів до організації навчально-виховного процесу, гуманістично орієнтованої поведінки його учасників, зрештою, іншого педагогічного менталітету.

У сучасній теорії та практиці навчання і виховання можна вирізнити кілька підходів, що визначають загальні засади діяльності сучасних навчальних закладів: філософський (Є. Бондаревська, Д. Белухін, В. Біблер, С. Гончаренко, М. Гриньова, І. Єрмаков, А. Зімічев, С. Клепо, І. Колесникова, М. Конох, В. Кремень, Н. Кузьміна, В. Лутай, Н. Нічкало, П. Саух, та ін.); психологічний (Г. Балл, Д. Белухін, І. Бех, М. Забродський, В. Моляко, В. Рибалка, та ін.); педагогічний (С. Бондаренко, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Ільченко, Є. Іонова, М. Левківський, Ж. Меншикова, Н. Нічкало, О. Пехота, Л. Пуховська, О. Савченко, Г. Сазоненко, В. Серіков, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, В. Хайруліна, І. Якиманська та ін.); соціально-педагогічний (А. Іванченко, Я. Коломинський, С. Подмазін, А. Реан, А. Сбруєва та ін.); соціологічний (А. Капська, С. Карпенчук, О. Кузьменко, Д. Майєрс, Д. Пашенко та ін.).

Невирішеною раніше частиною проблеми можна вважати конкретизацію різних аспектів діяльності загальноосвітніх навчальних закладів нового типу, в основу якої покладена гуманістична концепція про людину як найвищу цінність. Це, в свою чергу, створює основу для побудови педагогічних систем, де гуманізм обстоюється як принцип розбудови особистісно орієнтованої гуманної педагогіки.

Педагогічна практика свідчить, що місію такої школи, яка здатна впровадити ідеї гуманістичної особистісно орієнтованої педагогіки, реалізують сьогодні заклади нового типу – гімназії, ліцеї, колегіуми, школи-комплекси, авторські школи, які перетворилися у справжні науково-дослідницькі центри апробації нового змісту навчання, педагогічних технологій, глибокого осмислення інноваційних процесів, стимулювання ініціативи вчителя й учня, розвитку їх потенційних можливостей.

У таких школах діють свої універсалії – об'єктивно існуючі загальні положення – імперативи: *духовний імператив*, що визначає людину як суб'єкт культури і власної життєтворчості; *гуманістичний і демократичний імператив*, які передбачають розкриття людської суті у кожному, розвиток здібностей, творчого потенціалу; *комунікативний імператив*, спрямований на розуміння себе, іншого, культури, природи, космосу, себе у світі; *особистісно-діяльнісний імператив*, що вимагає реалізації себе як мікрокосму [1: 23-28] через діалогічні, ігрові, проєктивні, дослідницькі технології, де людина виступає як головний інформаційний знак.

Шляхами реалізації цих загальних положень у практиці діяльності шкіл нового типу можна вважати особистісну орієнтацію навчально-виховного процесу, що передбачає: **суб'єктність навчання** як урахування самотності, самоцінності суб'єктного досвіду та визначення унікального способу життєдіяльності, виходячи з положення, що основний вид діяльності дитини – навчання (мотивація, сприймання і засвоєння інформації, формування умінь та ін.) у силу своєї природи є індивідуальними; **диференціації** як визначення змісту навчання і, певною мірою, методик його реалізації на основі врахування нахилів і здібностей учнів; **суб'єкт-суб'єктну взаємодію** у процесі навчання, співробітництва і співтворчості вчителя та учня; **розвивальну сутність** навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток, саморозвиток особистості, переорієнтацію його з предметного характеру на процесуальний та мотиваційний, тобто такий, що забезпечує якісні зміни в інтелектуальній, емоційній, вольовій і дієво-практичній сфері особистості [2: 31].

До параметрів, за якими було зроблено висновок стосовно впровадження суб'єкт-суб'єктних відносин у загальноосвітніх закладах нового типу, віднесені, зокрема, показники мотиваційної сфери діяльності учителів та учнів, дослідження якої проводилося поетапно. Мотиви, якими керуються вчителі, аналізувалися відповідно до визначених у структурі особистісно орієнтованого навчання показників.

Відповідно до логіки дослідження був проведений додатковий аналіз особливостей мотиваційної сфери вчителів загальноосвітніх закладів нового типу на початку формуючого етапу експерименту. Учителям було запропоновано оцінити важливість кожного з показників мотиваційної сфери. Отримані результати дають можливість визначити пріоритетні напрямки у ставленні вчителів на цьому етапі до реалізації особистісно орієнтованого навчання.

У цілому половина вчителів до провідних мотивів реалізації особистісно орієнтованого навчання віднесла вдосконалення професіоналізму. Нижчі позиції займають соціальні та особисті мотиви.

Таблиця 1.

Особливості прояву мотивів реалізації особистісно орієнтованого навчання вчителями загальноосвітніх закладів нового типу (початковий етап)

Причини, що спонукають до реалізації особистісно орієнтованого навчання	Кількість відповідей, %	
	Е.Г.	К.Г.
Соціальні мотиви	38,45	37,90
Особисті мотиви	26,85	29,58

Мотиви удосконалення професіоналізму	52,7	49,60
--------------------------------------	------	-------

Аналіз мотиваційної сфери, як відомо, відображає потреби особистості, які є основою здійснення професійної діяльності в цілому та характеризують силу емоційного ставлення до цих видів діяльності вчителів. На перший погляд, розподіл рангових місць запропонованих груп мотивів уже на початковому етапі є доцільним з точки зору професійно-педагогічних потреб. Така позитивна спрямованість у нашому випадку обумовлена тим, що експеримент проводився на базі закладів нового типу, при вступі на роботу до яких учителі проходять професійний конкурсний відбір. Із багатьох, притаманних їм професійних характеристик, найважливішою є їх потенційна творча спрямованість, яка безпосередньо пов'язана з мотиваційною сферою і обумовлює, відповідно, її оптимальну спрямованість.

Однак показники констатуючого етапу експерименту свідчать, що такий рейтинговий розподіл не підсилюється високими показниками інших структурних компонентів (змістовим, операційним, результативним). За таких умов можна констатувати те, що позитивна спрямованість учителів щодо реалізації особистісно орієнтованого навчання на початковому етапі є підґрунтям для позитивного розв'язання визначених завдань у перспективі.

Порівняльний аналіз показників мотиваційного компонента особистісно орієнтованого навчання на завершальному етапі проводився на основі методики К. Замфіра у модифікації А. Реана [3: 235-237], що використовувалася на констатуючому етапі експерименту.

Отримані результати показали, що числові співвідношення показників виділеного мотиваційного комплексу для вчителів творчого рівня мають більшу позитивну вираженість, ніж у вчителів репродуктивного рівня. Відповідно показники, які отримані у ході дослідження вчителів конструктивного рівня, займають проміжні положення співвідношень. Однак дуже важливим є те, що для вчителів усіх трьох груп отримані результати вказують на їх оптимальний характер ($BM > ЗПМ > ЗНМ$ та $BM = ЗПМ > ЗНМ$), що і є позитивним результатом при використанні зазначеної методики.

Разом з тим, зважаючи на специфіку визначених методикою конкретних мотивів, слід зауважити, що на завершальному етапі експерименту абсолютна різниця між показниками мотивів удосконалення професіоналізму, з одного боку, та особистими та соціальними мотивами, з другого, хоч і має певну різницю у вчителів кожної із визначених груп, значно збільшилася. Тобто професійні інтереси, процес та результат професійної діяльності стали для вчителя, включеного у процес особистісно орієнтованого навчання, ще більш значущими та вагомими, що виявилось у ході експериментальної роботи. Такі результати є ще й свідченням того, що мотивація стала для вчителя не тільки результатом випадкових знахідок, інтуїтивних проявів, що включена у певний вид професійної діяльності, але й осмисленою потребою, прагненням, ідеалом його професійних домагань.

Мотиваційна сфера учнів вивчалася на основі методики "Мотивація до успіху" [4: 377-380]. Досліджувані групи учнів (контрольні та експериментальні) давали відповіді на запитання зазначеної методики на початку експериментальної роботи та на етапі її завершення. Отримані результати розподілилися таким чином і дають можливість зробити наступні висновки.

Таблиця 2.

Особливості прояву мотиваційної сфери учнів закладів нового типу у ході реалізації особистісно орієнтованого навчання

Рівні прояву мотиваційної сфери учнів	Кількість відповідей, %											
	До експерименту						Після експерименту					
	К.Г.			Е.Г.			К.Г.			Е.Г.		
	С	Д	В	С	Д	В	С	Д	В	С	Д	В
Низька мотивація до успіху	21	7	-	22	4	-	15	5	-	2	-	-
Середній рівень мотивації до успіху	32	15	-	32	14	-	34	17	-	14	11	-
Помірно високий рівень	-	14	8	-	16	9	-	16	10	11	36	25
Занадто високий рівень	-	-	3	-	-	3	-	-	3	-	1	1
Підсумок у %	53	36	11	54	34	12	49	38	13	27	47	26

Аналіз табличних даних по горизонталі та вертикалі дозволяє стверджувати, що до початку експерименту як у експериментальних, так і у контрольних групах мотиваційна сфера досягнення успіху у навчальній діяльності визначається середньостатистичними кількісними показниками: низький та середній рівень мотивації притаманний учням середнього та достатнього рівня навчальних досягнень (72% у експериментальних, 75% у контрольних). Лише невелика група учнів (відповідно 25% та 22%) з різних причин, які не можна чітко визначити (наприклад, роль батьків, роль прикладу вчителя, наявні природні здібності тощо), має достатньо високий рівень мотивації у навчальній діяльності. Разом з тим, наявна група учнів (відповідно 3% та 3%), які занадто багато уваги приділяють міркуванням щодо необхідності навчальної діяльності, що є однією з передумов зарозумілого ставлення до товаришів, вчителів та працівників закладу освіти, створює атмосферу самотності, обмежує у подальшому розвиток творчого потенціалу учня.

Упровадження системи особистісно орієнтованого навчального процесу в експериментальних групах окреслило кардинальні зміни у мотиваційній сфері учнів, які визначалися такими показниками: мінімального рівня досягли показники низької мотивації успіху (2% в учнів середнього рівня навчальних досягнень); високий рівень мотивації принципово змінив свою структуру (учні кожної групи щодо рівня навчальних досягнень більшою або меншою мірою його досягли) та кількісні показники (72% після експерименту проти 25% – до експерименту). Цікавим фактом стало й те, що показники завищеної

мотивації, що так чи інакше залишається своєрідною перешкодою для ефективного розвитку школярів, в учнів творчого рівня навчальних досягнень знизилися, тобто розроблена система є засобом озброєння тих, хто навчається, доцільними методами і прийомами адекватної оцінної діяльності. Не викликає непорозуміння і той факт, що серед учнів групи високого рівня навчальних досягнень з'явилися такі, що за результатами показують завищений рівень мотивації. Це обумовлене високим темпом особистісно орієнтованого навчання, високими вимогами до його реалізації з боку вчителя, високими результатами, що показують учні. Такий психологічний підйом, успіхи у навчанні часто у підлітковому віці можуть визначати завищені власні цілі з боку самого учня.

У контрольних групах, де навчальний процес здійснювався за традиційною системою або за не завжди обґрунтованими авторськими методиками, показники прояву особливостей мотиваційної сфери учнів практично не змінилися. Ті невеликі зміни позитивного характеру, що можна спостерігати, є проявом традиційної реалізації навчального процесу, оскільки за своєю суттю будь-який процес навчання більшою або меншою мірою спрямований на розвиток учнів.

Результати дослідження мотиваційної сфери вчителів та учнів на завершальному етапі педагогічного експерименту підтвердити ефективність впровадження системи особистісно орієнтованого навчання у закладах нового типу для досліджуваного структурного компонента.

Таким чином, за умови впровадження суб'єкт-суб'єктної взаємодії, коли навчальний процес стає цілісним та особистісно значущим не тільки для вчителя, але й для учнів, стійкість таких показників зростає та приймає стійкий характер, оскільки в контексті суб'єкт-суб'єктної взаємодії учень стає рівноправним учасником навчально-виховного процесу, він відчуває свою значущість, точно окреслює власний потенціал, свідомо ставиться до наявних нахилів та здібностей, отримує можливість для їх розвитку.

Дослідження цього питання не вичерпує зазначену проблему. Визначені нами основні засади діяльності шкіл нового типу слугуватимуть основою для подальших досліджень, зокрема, з'ясування шляхів реалізації розвивальної сутності навчально-виховного процесу в закладах нового типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Єрмаков І.Г. Нова школа на зламі століть // Постметодика – 1996. – № 4 (14). – С. 23-29
2. Теорія і практика діяльності загальноосвітніх закладів нового типу в Україні: Наук.-метод. посіб. / За ред. В.Ф. Паламарчук. – Кіровоград, 2000. – 315 с.
3. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб: ЗАО "Издательство Питер", 1999. – 416 с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб, 2000. – 312 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.09. 2007 р.

Яценко С.Л. Определяющие основы деятельности школ нового типа.

Статья посвящена определению и конкретизации определяющих основ деятельности учебных заведений нового типа в условиях реализации личностно ориентированной системы обучения. Проанализированы объективно существующие условия, которые рассматривают учителя и ученика как субъектов жизнедеятельности. Приводятся результаты экспериментального исследования мотивационной сферы деятельности главных участников учебно-воспитательного процесса в системе личностно ориентированного обучения.

Yatsenko S.L. The New Type Schools' Activity Determining Bases.

The article is devoted to the definition and concentration of the new type schools' activity certain basis in the conditions of the personality oriented educational system. The objective existing conditions that define the teacher and the pupil as the subjects of the vital activity are analysed. The motivational sphere experimental research results of the main participants of the educational process activity in the system of the personality oriented education are being set.